

1.4. Suomi Venäjän naapurina

Markku Kangaspuro

Globaali geopoliittinen kilpailu vaikuttaa Suomen asemaan Venäjän naapurina ehkä enemmän kuin kertaakaan sitten kylmän sodan päättymisen.

Yhdysvaltojen jo pitempään jatkunut halu vetäytyä sotilaallisesti Euroopasta ja tarve suuntautua patoamaan voimistuvaa Kiinan vaikutusvaltaa ovat asettaneet Euroopan uudenlaiseen tilanteeseen. Yhdysvaltojen vaatimus kumppaniensa aktiivisemmasta tuesta Kiinan politiikalleen nostavat esiin vaikeita kysymyksiä Naton eurooppalaisten jäsenvaltioiden mahdollisesta sotilaallisesta roolista Kiinaa vastaan.

Yhdysvaltojen suuntautumisessa Kiinaan ja Tyynelle merelle ja Venäjän häviämässä isossa kuvassa yhä enemmän taka-alalle on kyse jo vuosikymmeniä sitten alkaneesta kehityksestä. Tämä tendenssi, hieman vaihtelevin vivahtein, on ilmennyt jo useamman Valkoisen talon isännän politiikassa. Yhdysvallat on vaatinut Eurooppaa eri presidenttien suulla panostamaan enemmän omaan puolustukseensa Venäjän sotilaallisen voiman patoamiseksi. Vastaavasti myös Venäjän arvio tilanteesta ja sen turvallisuus- ja sotilaspolitiikkaan uudet johtopäätökset tehtiin jo paljon ennen Ukrainan kriisiä ja Krimin laitonta annektointia.

Venäjän uusi turvallisuuskonsepti

Venäjän kansallisen turvallisuusstrategian uudelleenarvion laukaisi vuosi 1999. Tuolloin alkoi toinen Tšetšenian sota ja samana vuonna tapahtuivat NATON Kosovon interventio Belgradin pommituksineen sekä NATON itälaajentumisen ensimmäinen kierros.

Venäjän uusi kansallinen turvallisuusstrategia valmistui seuraavana vuonna 2000. Edelliseen verrattuna siihen oli sisällytetty useita uusia ulkoisia turvallisuusuhiksi määriteltyjä seikkoja. Niihin kuuluivat ETYJ:n ja YK:n heikkeneminen sekä Venäjä globaalien poliittisten, taloudellisten ja sotilaallisten vaikutusvallan väheneminen. Uhkakuviin luettiin myös jo pitkälle valmisteltu Naton itälaajenemisen jatkuminen. Sen toinen kierros 2004 toi sotilasliiton jäseniksi Baltian maat ja neljä muuta entistä Itä-Euroopan maata. Naton

ennakoitiin perustavan tämän myötä uusia sotilastukikohtia ja sijoittavan joukkoja Venäjän rajoille. Venäjä näkökulmasta Puolaan, 100 km päähän Kaliningradista 2011 sijoitetut Patriot ohjukset ja Puolaan ja Romaniaan sijoitetut USA:n ohjuspuolustusjärjestelmään kuuluvat tukikohdat muodostivat sille uhan.

Muita doktriinissa lueteltuja uhkia olivat joukkotuhoaseiden leviäminen, Itsenäisten valtioiden yhteisön (IVY) heikkeneminen ja konfliktien puhkeaminen siihen kuuluvien valtioiden rajoilla sekä Venäjälle esitetyt aluevaatimukset. Venäjä syytti Yhdysvaltoja yrityksestä luoda unipolaarinen, kansainvälisestä laista piittaamaton maailmanjärjestys, jossa YK:n turvallisuusneuvoston rooli ja ETYJ ohitetaan. Myös informaationsota, joukkotuhoaseiden käyttäminen ja valtiollisiin armeijoihin kuulumattomien joukkojen käyttö määriteltiin uhkakuviksi. (Konyshev and Sergunin, 170-171).

Tämän julkislausutun linjan ja Venäjän koventuneen kielenkäytön perusteella ei ollut yllätys, että Venäjä vastusti kovin sanakääntein Yhdysvaltojen ajamaa ja 2007 käsittelyyn tullutta Georgian ja Ukrainan Nato-jäsenyyttä. Hanke kilpistyi lopulta eurooppalaisten jäsenvaltioiden vastustukseen Bukarestin huippukokouksessa 2008. Prosessi johti kuitenkin osaltaan Venäjän linjan uudelleenmäärittelyyn.

Putinin Münchenin turvallisuusfoorumissa helmikuussa 2007 pitämää puhetta on pidetty käännekohtana, jolloin Venäjän ulkopoliittikka muuttui itsetietoisemman revisionistiseksi ja aggressiivisemmaksi. Kysymys oli kuitenkin pidemmän aikavälin kehityksen tuloksesta, jonka kuluessa se oli tehnyt turvallisuuspoliittisen tilanteen uudelleenarviota. Arvion taustalla oli näkemys siitä, että Venäjä katsoi tulleensa ohitetuksi monissa keskeisissä turvallisuuttansa ja strategisista intressejensä koskeneissa ratkaisuisissa. (Tsygankov, 38-39).

Venäjän ja Georgian välinen kahdeksan päivän sota käytiin 2008 Etelä-Ossetian asemasta. Sitä seurasivat Venäjän aloittama asevoimiensa sodassa todettujen toimintakyvyn puutteiden kriittinen arvio sekä turvallisuusstrategian (2009), ulkopoliittikan (2008 ja 2013) ja sotilasdoktriinin (2010) uudistukset. Näiden tuloksena Venäjä käynnisti suuren ja osittain yhä jatkuvan asevoimien

modernisointiohjelman, joka merkitsi mittavaa aseistuksen ja sotilasstrategian uudistamisen aloittamista.

Venäjän 2014 suorittama Krimin kaappaus ja sen sekaantuminen Itä-Ukrainan ja seuraavana vuonna Syyrian sotaan ajoittuvat samaan ajankohtaan, jossa se valmisti joulukuussa 2014 hyväksytyn uuden sotilasdoktriinin. Siinä pääuhaksi määriteltiin Naton joukkojen ja kaluston lisääminen Venäjän rajoilla. Muiksi uhiksi määriteltiin Yhdysvaltojen strategisten ballistisen aseiden ohjustentorjuntajärjestelmän kehittäminen, sen maailmanlaajuisen iskun doktriini, avaruuden aseistaminen ja täsmäaseiden kehittäminen sekä epätyypillisten eli hybridisodan menetelmien kehittäminen kuten informaatio­sota. (Konyshev and Sergunin, 171).

Ukrainan 2013 alkaneen kriisin kärjistyessä aseelliseksi konfliktiksi Yhdysvalloilla tai Euroopalla ei ollut edellytyksiä vastata Venäjän kovaan voimaan paikan päällä. Sen sijaan ne saattoivat lisätä painetta Venäjää kohtaan sanktioilla.

Itämeren alue oli yksi luonteva toimintasuunta, koska siellä sijaitsevat Naton uudet jäsenvaltiot, jotka vaativat sotilasliittoa lisäämään panostustaan niiden puolustukseen. Itämeren eteläosa on käytännössä Naton sisämeri lukuun ottamatta Kaliningradin ja sen sotilastukikohdan muodostamaa Venäjän enklavia.

Ukrainan tapahtumat ja Krimin annektointi toimivat Naton uudelleen suuntaamisen alkuna (Stoltenberg 2015), joka palautti sen fokukseen sotilasliiton ydintehtävät ja loi samalla edellytykset paineen lisäämiseen Venäjää vastaan. Pentagon ilmoitti Yhdysvaltojen moninkertaistavan sotilaskulunsa Euroopassa, Baltian maihin ja Puolaan sijoitettiin rotaatioperiaatteella Naton joukkoja harjoittamaan. Niihin ryhdyttiin varastoimaan kalustoa.

Yhdysvallat alkoi järjestää näyttäviä sotaharjoituksia Itämeren ja Arktisella alueella. Yksi näistä voimannäytöistä herätti keskustelua myös Suomessa. Se oli Ämarissa 2015 järjestetty Yhdysvaltojen ilmavoimien harjoitus, joka oli osa Atlantic Resolve -operaatiota tarkoituksena osoittaa Yhdysvaltojen sitoutumista liittolaistensa puolustukseen Euroopassa. Sitä perusteltiin vastapainona Venäjän sotatoimille Ukrainassa. (Kunnas, HS 20.3.2015).

Asetelman herkkyyttä kuvaa se, että Suomi ja Ruotsi eivät lopulta lähettäneet hävittäjiänsä Viron alueelle. Ne eivät myöskään käyttäneet yhdysvaltalaishävittäjiä varten kunnostettua Ämarin lentokenttää, vaan toteuttivat osallistumisensa harjoitukseen omassa ilmatilassaan. Harjoituksella lähetetty poliittinen viesti huomattiin tietenkin myös Venäjällä, joka reagoi tiedustelemalla suurlähettiläidensä suulla Suomelta ja Ruotsilta harjoituksesta. (Raeste, HS 16.12.2015).

Venäjän sotilaspolitiikan lähtökohtana on yrittää luoda eri tavoin, sekä suorien sotilaallisin että muin keinoin, suotuisat edellytykset turvallisuusintressiensä takaamiselle. Itämerellä ja Arktisella alueella se on tarkoittanut ennakoivaa sotilaallista valmistautumista alueiden strategisen merkityksen kasvuun Venäjälle ja vastustajan toimiin siellä. Tähän Venäjä on käyttänyt sekä sotilaallista että poliittista vaikuttamista informaatiovaikuttaminen mukaan lukien. Omasta sotilaallisesta voimasta viestitään sotaharjoituksilla ja lisäämällä ilmavoimien toimintaa, minkä myötä ilmatilan loukkausten määrät ovat kasvaneet.

Venäjä on myös reagoinut Naton sotilaallisen läsnäolon kasvuun rajoillansa ajoittain hyvinkin aggressiivisesti. Siitä ovat esimerkkeinä venäläisten hävittäjien ja laivaston toiminta erityisesti Kaliningradin lähellä, kun Naton aluksia ja hävittäjiä on ilmaantunut sinne. Samanlaista, vaikkakin astetta aggressiivisempaa toimintaa se on harjoittanut myös esimerkiksi Mustalla merellä, jossa sotilaallinen vastakkainasettelu Naton ja Ukrainan kanssa on vahvasti läsnä.

Arktinen alue

Venäjän 2014 hyväksymässä doktriinissa asevoimien tehtäväksi asetettiin ensimmäistä kertaa velvoite suojella Venäjän intressejä myös Arktisella alueella. Tätä seurasi päätös vahvistaa Pohjoisen laivaston roolia, määrätä Arktinen sen tehtäväalueeksi ja muodostaa Arktista varten oma useamman aselajin sotatoimiyhtymä. Raja-Joosepista 240 kilometrin päässä oleva Muurmansk ja sen läheisyydessä oleva Severomorskin satama muodostavat Pohjoisen laivaston päätukikohdan, josta se operoi Jäämereltä Barentsinmerelle, Atlantille ja Välimerelle.

Osana Pohjoisen laivaston vahvistamista Venäjä päätti 2014 varustaa uudelleen myös Alakurtin sotilastukikohdan. Sinne perustettiin erikoisprikaati ja napapiirin pohjoispuolella päätettiin ottaa käyttöön lähes kymmenen uutta lentokenttää. (Huhtanen, HS 13.3.2014). Pohjoisen laivaston vahvistamista palvelevat myös ydinkäyttöisten jäänmurtaajien modernisointi ja uusien pohjoisissa jääolosuhteissa toimivien alusten hankinta. Myös uusien, Arktisiin oloihin sopivien aseiden kehittäminen on kuulunut ohjelmaan.

Toimet perustuvat pitkälti Putinin 2015 hyväksymään merialueiden doktriiniin, joka käsitti sekä sotavoimat että siviilipuolen. Uutena piirteenä on, että näitä uudistuksia priorisoidaan vastatoimina Naton Pohjois-Atlantin ja Arktisen alueella kasvaneelle toimille samoin kuin Venäjän etujen puolustamisella kilpailussa alueen luonnonvaroista. (Konyshev and Sergunin, 171).

Suomi Venäjän turvallisuuspolitiikassa

Mikä on Suomen ja Itämeren alueen painopiste Venäjän turvallisuuspolitiikassa? Aluksi on hyvä asettaa Pohjois-Eurooppa ja Itämeri kehykseen, jolla Venäjä sitä tarkastelee.

Itämeri on Venäjälle ainoa alue, jossa sillä on yhteinen raja EU:n kanssa. Siksi se on taloudellisesti strateginen alue, jonka kautta ihmiset, palvelut ja tavarat liikkuvat Venäjän suurimman kauppakumppanin kanssa. Itämeren alueen merkitys Venäjälle on kasvanut erityisesti Nord Stream kaasuputkien rakentamisen sekä sen Itämeren rannan satamien öljyn viennin ja muun tavaraliikenteen kasvun myötä.

Itämeri ja Arktinen ovat alueita, joilla Suomen ja Ruotsin turvallisuus- ja sotilaspolitiikka nousevat Venäjän strategisten intressien ja turvallisuuspolitiikan horisonttiin. Kahden pohjoismaan maantieteellisellä asemalla, sotilaallisilla kyvyillä ja sotilaspolitiikalla on merkitystä Venäjälle Pohjois-Euroopan ja Itämeren sekä Arktisen alueen sotilaallisen tasapainon kannalta.

Venäjän Itämeren laivaston päätukikohta on Kaliningradissa, mutta kolmasosa tästä laivastosta ja suuri osa telakoista ja strategisesti merkittävä Pietari sijaitsevat Suomenlahdella. Siksi Venäjä katsoo, että sen intresseihin kuuluu pitää Itämeren sotilaallinen tasapaino vakaana. Vakauden yksi

peruskomponenteista on, että Ruotsi ja Suomi pysyvät sotilaallisen liittoutumattomuuden linjalla. Suomelle Venäjä on tärkeä maa. Venäjälle taas Suomi on pieni toimija, joskin naapurimaa.

Venäjän intressit ulottuvat paljon laajemmalle kuin Itämeri ja Arktinen alue. Isossa kuvassa Venäjän katse ulottuu Jäämereltä Tyynelle merelle ja Atlantille, Mustalta mereltä Välimerelle, Itämereltä Atlantille ja Kaspian mereltä etelään. Venäjän strateginen pääpainopiste ei ole tähän asti ollut Itämerellä tai Arktisella alueella, vaan etelässä ja idässä Kiinan suunnalla. Tätä korostaa se, että Venäjän öljyn tuotannosta 75 prosenttia ja kaasun tuotannosta jopa 95 prosenttia tulee Siperian ikiroudan alueelta.

Siperian, Kauko-Idän ja Arktisten luonnonvarojen hyödyntäminen, Koillisväylän tulevaisuuden potentiaali ja globaalipolitiikan painopisteen siirtyminen Tyynen meren alueelle, jossa kolme maailman suurinta taloutta Yhdysvallat, Kiina, Japani kohtaavat, on myös Venäjälle syy olla aktiivinen tällä suunnalla. Vaikka Venäjä ja Eurooppa ovat Tyynen valtameren alueella tehtävien ratkaisujen sivurooleissa, joutuvat ne silti vastaamaan sieltä tulevaan omien liittolaistensa ja kilpailijoidensa tuottamiin haasteisiin.

Ilmaston lämpenemisen vuoksi yhä pidempään auki oleva Koillisväylä ja Arktisen luonnonvarat ovat asioita, jossa Venäjä kohtaa Arktisen neuvoston työssä Yhdysvallat, Suomen ja muut Pohjoismaat sekä neuvoston tarkkailijajäsenenä olevan Kiinan. Mustan meren alue ja etelä ovat perinteisesti Venäjälle turvallisuuspoliittisesti strateginen suunta. Se on myös Venäjän identiteettipoliittiseen itseymmärrykseen erottamattomasti kytkeytyvä alue. Ukrainan kriisi ja Krimin kaappaus kertovat kuinka suurin panoksin Venäjä on valmis pelaamaan omien tavoitteittensa saavuttamiseksi. Venäjän Mustan meren asevoimilla on myös tärkeä rooli, kun maa on operoinut Syyrian sodassa vuodesta 2015 alkaen. Osittain tämän myötä Venäjä on palannut laajemminkin Lähi-Idän politiikkaan.

Euroopassa Venäjän kanssakäyminen tapahtuu ensi sijassa suurimpien valtioiden, Saksan ja Ranskan kanssa. Tätä ilmentää myös ulkoministeri Sergei Lavrovin uhkailut ja ilmoitus, että Venäjä katkaisee institutionaaliset suhteet EU:n kanssa. Jäljellä on Lavrovin mukaan kahdenvälinen yhteistyö jäsenvaltioiden kanssa. Siinä pragmaattinen taloudellinen ja energiayhteistyö

Saksan kanssa sekä Ranskan ajama gaullismille sukua oleva Euroopan strateginen autonomia, voivat luoda uutta asetelmaa. Saksan johtorooli EU:ssa ja Nord Stream putkihanke ovat omiaan nostamaan koko Itämeren alueen uudelle tasolle Venäjän geopoliittisessa ajattelussa. Sen jälkeen, kun Venäjä menetti Baltian maiden itsenäistymisen myötä niiden alueella olleet vanhat Itämeren satamansa, Kaliningradiin ja Suomenlahdelle rakennettujen satamien merkitys on korostunut.

Venäjän uusi tilannearvio on näkynyt toiminnassa Itämeren alueella. Se on reagoinut voimakkaasti Itämerellä ja Arktisella alueella järjestettyihin Naton ja Yhdysvaltojen sotaharjoituksiin. Erikseen on reagoitu Yhdysvaltojen ja yksittäisten pohjoismaiden välisen kahdenkeskisen sotilaallisen yhteistyön syvenemiseen. Tämä on näkynyt erityisesti Venäjän kannanotoissa Ruotsin ja Norjan kohdalla.

Venäjä lähetti vahvan poliittisen signaalin järjestämällään Zapad 2013 sotaharjoituksella. Siinä se simuloi ydinasehyökkäystä Naton jäsenvaltioita ja Ruotsia vastaan. (Stoltenberg, 19). Tällä Venäjä oletettavasti demonstrooi, miten se näkee Ruotsin aseman mahdollisessa Itämeren sotilaallisessa konfliktissa ja ainakin se kertoi Venäjän sotilasdoktriiniin kuuluvasta valmiudesta käyttää pahimmillaan ydinasetta tilanteen niin vaatiessa (Forsström 2019, 210-211).

Venäjän asevoimien modernisaatio, joukkojen liikkuvuuden korostaminen, ydinaseiden käytön mahdollisuus ja eteentyönnetty, ennakoivan toiminnan doktriini, jossa Kaliningradilla on tärkeä roolinsa, koskevat välittömästi koko Itämeren aluetta. Pohjoisessa puolestaan Alakurtin sotilastukikohdan ja uusien lentokenttien käyttöönotto sekä Pohjoisen laivaston vahvistaminen nostavat Venäjän sotilaallista kapasiteettia. Tämä ja Yhdysvaltojen ja muiden Nato-maiden sotilaallisen aktiivisuuden lisääntyminen Arktisella on ajamassa aluetta tarpeettomaan ja myös kontrolloimattomaan sotilaalliseen vastakkainasetteluun (Berbrick et.al).

Lännen ja Venäjän suhteiden huononeminen ja sotilaallisen jännitteen kasvu alkoivat jo vuosikymmen ennen Ukrainan kriisiä. Geopoliittinen tilanne pysynee myös lähitulevaisuudessa pikemminkin nykyisenkaltaisena tai jopa heikkenee entisestään kuin lieentyä. Todennäköisesti Euroopan suhde Venäjään tulee lähivuosina olemaan jännitteinen ja vastakkainasettelua korostava.

Yhteistyön alueet pysyivät kapeina ja valikoituina kuten ympäristöhankkeet tai koulutusyhteistyö sekä eräiden alueellisten kriisien hallinta. Silti olisi kaikkien toimijoiden etu, ettei sotilaallista tasapainoa horjuteta ja jännite kasva Itämeren ja Arktisen alueella enää nykyisestään.

Lähteet:

Berbrick W., Gosnell R., Saunes L., Thompson-Jones M. (8.3.2021). Preventing Conflict in the Arctic with Russia Starts with Dialogue. *The National Interest*. <https://nationalinterest.org/feature/preventing-conflict-arctic-russia-starts-dialogue-179593>

Forsström Pentti (2019). *Venäjän sotilasstrategia muutoksessa. Tulkintoja Venäjän sotilasstrategian perusteiden kehityksestä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-25-3083-0>

Huhtanen Jarmo (13.3.2014). Venäjä kokoaa uutta sotavoimaa pohjoiseen. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002716241.html>

Konyshev Valery and Sergunin Alexander (2018). *Military. Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*. Edited by Andrei P. Tsygankov. Abindon, Oxon; New York, NY: Routledge.

Kunnas Kaja (20.3.2015). USA:n hävittäjiä Viroon – "Haluamme näyttää, että Viro kuuluu Natoon". *Helsingin Sanomat*.

Raeste Jukka-Pekka (16.12.2015). Niinistö ja Haglund vakuuttavat: Venäjä ei vaikuttanut päätökseen ilmaharjoituksesta. *Helsingin Sanomat*.

Sergunin Alexander (2019). The Baltic Sea Region After the Ukraine Crisis and Trump. A Russian perspective. Danish Institute for International Studies (DIIS).

Stoltenberg Jens (2015). *The Secretary General's Annual Report 2015*. Nato.

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160128_SG_AnnualReport_2015_en.pdf#page=83

Tsygankov Andrei P. (2008). Russia's international Assertiviness. What Does it Mean for the West? *Problems of Post-Communism*, 38-55.

Kristin Wood (10.3.2021). Russia's Climate Problem and Opportunity. *The Cipher Brief*.

<https://www.thecipherbrief.com/article/arctic/russias-climate-problem-and-opportunity>